

УДК 37.091.4

ORCID 0000-0002-4039-6068

ПРОФЕСІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ ТРУДОВОЇ КОМУНИ ІМЕНІ Ф. Е. ДЗЕРЖИНСЬКОГО

Андрій Ткаченко

У статті обґрунтовано необхідність пошуку й узагальнення інформації про склад, характер освіти та професійні якості педагогів створеної А. С. Макаренком Дитячої трудової комуні. Встановивши понад сотню імен представників її педагогічної частини у 1927–1939 рр., автор характеризує лише найпомітніших із них, на основі маловідомих архівних джерел розкриваючи склад та професійні характеристики педагогічного персоналу (кількісні показники щодо віку, гендерного співвідношення, професійного досвіду та освітнього рівня викладачів робітфаку комуні), наводить оцінку їхніх професійних здібностей керівництвом закладу. Особливу увагу приділено фахівцям і співробітникам А. С. Макаренка – С. Калабаліну, Є. Магурі, С. Пушнікову, Т. Татариніну, В. Терському та ін., які були однодумцями й соратниками відомого педагога й ученого.

Ключові слова: *Дитяча трудова комуні імені Ф. Е. Дзержинського, А. С. Макаренко, С. Калабалін, Є. Магура, С. Пушніков, Т. Татаринінов, В. Терський, робітничий факультет, педагогічний персонал, професійні якості педагогів.*

Постановка проблеми. Досить обмежена кількість джерел містить фрагментарні відомості про характер розвитку кадрового потенціалу керованої А. С. Макаренком

Дитячої трудової комуні імені Ф. Е. Дзержинського, завдяки чому це питання не має належного висвітлення у вітчизняних і зарубіжних виданнях.

Аналіз досліджень і публікацій. Постановка освітньої системи комун у пер. пол. ХХ ст. та її кадровий склад у різні часи ставали об'єктом досить кваліфікованих досліджень, пов'язаних з іменами таких відомих учених, як М. Виноградова, М. Ніжинський, М. Окса та ін. Крім того, колишні комунари і колеги А. С. Макаренка по комуні (А. Білоус, Л. Конісевич, В. Татарінова, В. Терський, І. Токарев) залишили після себе досить цікаві спогади щодо особливостей організації її освітньої сфери. Однак на загальному тлі історико-педагогічних нарисів про комуну імені Дзержинського майже не зустрічаємо праць, які б докладно й об'єктивно розкривали історію розвитку її педагогічного кадрового потенціалу.

Надзвичайно важлива роль професійного середовища, яке, безумовно, було одним із найпотужніших виховних факторів, і цілеспрямоване формування якого можна віднайти в низці педагогічних завдань Макаренка на початковому етапі розбудови нового закладу, зумовили **мету статті** – необхідність пошуку й узагальнення інформації про склад, характер освіти та професійні якості педагогів комуні. Встановивши понад сотню імен представників її педагогічної частини 1927–1939 рр., нижче характеризуємо лише найпомітніших із них.

Виклад основного матеріалу. На відміну від горьківської колонії, у комуні імені Дзержинського Макаренко не був вільний у доборі штатних одиниць педагогічного складу. Керівники НКВС, очевидно, значно обмежували кадрову ініціативу першого завідуючого – завдяки їх пильній увазі до політичної благонадійності, «дискредитуючих» фактів минулого та соціального походження, навіть досконалі професійно-педагогічні якості претендентів набували статусу другорядності. Показовою у цьому відношенні є доля одного із найбільш професійних соратників Макаренка по колонії імені Горького – В. Весіча. Відомий лист Антона Семеновича до голови правління комуні, в якому він, намагаючись захистити свого колегу від звільнення за його колишню службу у Білій армії, представляє Весіча як надзвичайно кваліфікованого педагога. «Розумний, такий, що уміє чудово ладити з дітьми і тримати їх у руках, багато обізнаний і працездатний» Весіч із усього педагогічного колективу колонії імені Горького був «найсильнішим, дисциплінованим і здібним працівником», рівних якому по цінності «удається отримати раз на 5 років» [2, с. 44–45]. Але, попри вагомість аргументації Макаренка, на листі з'явилася така резолюція: «...колишні білі і петлюрівці у нашій комуні в жодному разі працювати не можуть. Весіча негайно звільніть.» [4, с. 266–267]. Аналогічна ситуація склалася й навколо педагога комуні з вищою освітою та 12-річним стажем М. Коваленко. Про неї у кадровому реєстрі написано: «...підлягає зняттю з роботи згідно вимоги [...] НКВС за приховування свого соцпоходження. Рідні її є учасниками банд» [12, арк. 27].

Однак, справедливості заради варто зауважити, що колишня належність деяких осіб до інших (окрім ВКП(б) та КП(б)У) революційних партій, хоча й ретельно фіксувалася відповідними кадровими службами НКВС, все ж іноді не заважала обіймати педагогічну посаду у комуні. Так, колишній оперуповноважений ДПУ, викладач І. Браун працював у комуні з 1934 до, принаймні, квітня 1936 р., отримавши при цьому таку характеристику: маючи невелике лекційне навантаження, у громадському житті комуні бере недостатню участь, політично розвинений слабо, виключений із ВКП(б) за ненадання документів, що підтверджують правильність прийому в партію, виходець із партії анархістів [9, арк. 64; 10, арк. 12; 11, арк. 3; 12, л. 39–41].

Незважаючи на всі перешкоди, з часом головні питання щодо заповнення педагогічних вакансій комуні були загально вирішені. Для зміцнення першого складу педагогічної ради, як відомо, Макаренко ще наприкінці 1927 р. запросив декількох вихователів колонії імені М. Горького. У одному із листів педагог наводить їх список: Т. Татарінов, його дружина Варвара Миколаївна, О. Говорецька, Р. Коган, Крикун

[3, с. 35]. Таким самим представником кадрового резерву горьківської колонії був і С. Калабалін. Будучи одним із перших “робітфаківців” колонії імені М. Горького, він закінчив у 1925 р. робітничий факультет Харківського сільгоспінституту, але не продовжив освіту в обраному напрямі, а під потужним впливом прикладу Макаренка обрав педагогічну професію і повернувся до колонії уже як вихователь. У подальшому одним із головних шляхів формування кадрового складу комуні були прямі відрядження працівників НКВС УСРР. З огляду на характер попередньої педагогічної діяльності педагогів можна припустити, що перспектива викладання у комуні імені Дзержинського мала свої безперечні переваги, тому часто заради цього претенденти навіть залишали і кафедри вишів, і керівні посади.

Проаналізувати віковий і гендерний склад викладачів комуні за обмеженістю джерел ми змогли лише на основі даних за квітень 1936 р. Співвідношення чоловіків і жінок у педагогічному колективі, що складався із 34 осіб, на цей час було майже рівноцінним і становило 16 до 18, тобто 47,06 % і 52,94 %. Середній же вік педагогів на цей момент становив приблизно 37 років 10 місяців. При цьому ми спостерігаємо досить широкий віковий діапазон – від 20 до 58 років.

Освітній рівень педагогів комуні теж був доволі неоднорідний, але ця вада була характерною не лише для її навчального комбінату. Неоднорідна і не досить висока освіченість учителів середніх навчальних закладів наприкінці 20-х – початку 30-х років ХХ ст. була типовою навіть у столичному Харкові. Аналіз, наприклад, списків педагогічних працівників, харківських трудових шкіл №№ 1, 3, 28, 30, 31, 33 станом на 1930–1931 н. р. виявив: осіб із незакінченою середньою освітою – 4,4 %, середньою освітою – 32,35 %, незакінченою вищою освітою – 12,5 %, вищою освітою – 50,36 %. З метою розрахунку уніфікованого показника освіченості педагогів ми кожному рівневі освіти присвоїли умовний індекс: незакінчена середня освіта – 0,5, середня – 1, незакінчена вища – 1,5, вища – 2. Таким чином, середній показник формального рівня освіти учителів харківських шкіл становить 1,55. Що ж стосується педагогів комуні, то, на жаль, об’єктивні дані про рівень їхньої формальної освіти датовані лише 1935–36 роками. Так, на червень 1935 року, тобто в останній місяць роботи Макаренка, серед тих 23 представників її педагогічного складу, анкетні дані яких збереглися в архіві, середню освіту мали – 7 (30,44 %); незакінчену вищу – 3 (13,04 %); вищу – 13 (56,52 %). Відповідно до наведеної вище схеми розрахунків, приблизний середній коефіцієнт рівня освіти педагогів комуні на момент звільнення Макаренка складав 1,63. Охопити ж весь педагогічний склад комуні подібними обчисленнями ми можемо лише на основі даних станом на квітень 1936 р. У цей час у комуні працювало 34 викладачі; з них із середньою освітою – 10 (29,41 %); незакінченою вищою – 3 (8,82 %); вищою – 21 (61,77 %). Середній коефіцієнт рівня освіти педагогів на цю пору виявився навіть дещо більшим, ніж попередній, і дорівнював 1,66. Не менш важливим професійним показником педагогічного колективу комуні є стаж практичної педагогічної діяльності. На жаль, у анкетах за квітень 1936 року є дані лише для 14 педагогів, середній стаж яких досягав 12-ти років 3-х місяців [8, арк. 4, 8, 9, 78, 89, 93–95, 98; 10, арк. 2–13; 11, арк. 3–11, 13–16, 19, 20, 24–27, 31–33, 35–46, 48–50; 12, л. 39–41].

3 грудня 1927 р. на посаді заступника начальника педагогічної частини комуні працював один із найвідданіших соратників Макаренка Т. Татаринів. У часи будівництва заводів у додаток до вищої педагогічної, він отримав й інженерну освіту, що дало право та можливість керувати таким складним підрозділом освітньої сфери комуні, як виробниче навчання. З утворенням технікуму Татаринів стає його завідуючим, але, поряд із керівною діяльністю, не припиняє виконувати свої навчальні обов’язки, викладаючи хімію на робітфаци. Після перетворення комуні на промислове підприємство у 1939 р. Татаринів залишився у штаті заводу, став головою завкому і взяв участь в евакуації підприємства у 1941 р. Вже після війни він отримав звання Заслуженого учителя школи

РСФРР, працював інспектором Міністерства трудових резервів, директором професійно-технічного училища, інженером на промисловому підприємстві тощо. Для підтвердження, можливо, суб'єктивних моментів в оцінці Макаренком професійних якостей свого колеги у списку прототипів «Педагогічної поеми» наведемо рядки зі службової характеристики Татаринова: «Кращий педагогічний працівник у комуні. Добросовісний. Знаючий. Вміє поводитися з комунарами. Старий працівник з безпритульними. Користується авторитетом серед комунарів і серед викладачів. [...] Ніколи не рахується із часом. Відданий комуні. Неодноразово був премійований грошовими преміями і подяками. Нагороджений грамотою Харківського Облвиконкому за ліквідацію безпритульності» [1, с. 238; 3, с. 230; 5, с. 316; 11, арк. 45; 12, л. 39–41; 13, л. 6–8].

Серед плеяди педагогів комуні особливе місце належить одному із найпошлюбніших і найвідданіших соратників А. С. Макаренка, носієві вищої професійної майстерності – В. Терському, який був не лише учасником подій, пов'язаних з організацією виховної роботи, але й повноправним співтворцем педагогічної системи комуні. 13-річна робота у закладі була періодом найбільшого розквіту таланту та максимальної професійної самореалізації Терського. Саме в комуні він виріс як педагог, отримав суспільне визнання та професійне задоволення. Після звільнення Макаренка, він ще деякий час працював у комуні, часто публікувався у газеті «Дзержинець», брав активну участь у підготовці комуні до Олімпіади художньої самодіяльності трудових колоній та комун НКВС України. У 1939 році Терський залишив комуну і подальше своє життя присвятив активній педагогічній та просвітницькій діяльності.

Про ще одного із яскравих і досвідчених педагогів комуні – Є. Магуру – відомо набагато менше. Маючи вищу освіту і великий педагогічний досвід, він отримав таку характеристику: «Один із найкращих спеціалістів з української мови і літератури. Справі комунарській віддається із пристрасстю. Користується авторитетом серед комунарів і викладачів. Великий громадський діяч. Неодноразово був премійований» [11, арк. 33]. Виконуючи до початку 1933 р. обов'язки завідувача навчальною частиною робітфаку, Магура фактично відповідав за всю роботу цього навчального закладу. Поруч із Магурою не менш помітною виглядає постать С. Пушнікова – викладача російської мови і літератури робітфаку та технікуму комуні, вірця високої педагогічної майстерності та фахової кваліфікованості. Особиста справа Пушнікова у архіві Полтавського педуніверситету дозволяє точно відтворити головні віхи його професійного шляху. Педагог мав дві вищі освіти – закінчив Санкт-Петербурзький університет і Педагогічний інститут імені Шеллапутіна у Москві, отримавши звання вчителя гімназії із правом викладати російську словесність. Серед інших педагогів комуні він мав набагато більший досвід діяльності на робітфаці, бо ще у 1921 р. брав участь в організації першого в Україні робітничого факультету при Харківській політехніці і упродовж 16 років був його викладачем. Під час окупації Харкова, «коли дистрофія прийняла різко загрозливий характер для здоров'я», Пушнікову було запропоновано адміністрацією університету виїхати на Полтавщину разом із іншими науковими працівниками харківських вишів, що потребували негайної допомоги. Там у 1944 р. він перейшов на викладацьку роботу до щойно повернутого з евакуації Полтавського педінституту. 1951 р. Пушніков захистив дисертацію та отримав науковий ступінь кандидата філологічних наук, а 1954 року – вчене звання доцента кафедри російської літератури [6, арк. 1, 4, 5, 7, 8, 12, 13, 19, 31].

У комуні імені Дзержинського Пушніков почав працювати з початку нового 1933–1934 н. р. [13, л. 1–2]. Високу оцінку його педагогічної майстерності підтверджує у спогадах й колишній вихованець І. Ветров. Цей педагог, за його словами, «в житті комунарів пройшов світлою сторінкою. Його лекціями з російської літератури заслуховувалися. Ми його любили і ставилися до нього з особливою увагою». Характерним тоном у стосунках, що імпонувала вихованцям, було неодмінне «Ви», з яким Пушніков звертався навіть до дванадцятирічних дітей [7, с. 41]. Керівництвом цей педагог

був охарактеризований як «високо кваліфікований викладач з великим досвідом і майстерністю. Викладання предмету поставив добре і зумів викликати цікавість серед учнів до літератури. Багато уваги приділяє роботі у літературному гуртку серед комунарів і знайомить педколектив з усіма новинками у галузі літератури» [11, арк. 36].

Порівняно із названими педагогами, герой «Педагогічної поеми», «справжній педагогічний талант» С. Калабалін залишив досить невеликий слід в історії комуні. Як викладач фізкультури, він із перших днів сприяє налагодженню спортивно-масової роботи, виступає на засіданнях ради командирів, неодноразово працює у різного роду комісіях, бере активну участь у роботі особливого контролювального органу – «легкої кавалерії». Однак уже 1931 р. звільняється із комуні [4, с. 180, 183, 202, 242, 243, 278] і продовжує педагогічну діяльність вже поза безпосередньою близькістю до Макаренка.

Математична кафедра робітфаку комуні представлена кількома педагогами. На місце звільненого недостатньо кваліфікованого викладача Є. Бершетіна було прийнято І. Мартиненка, професійні здібності якого, попри молодий вік і середню освіту, отримали зовсім інші відгуки: «Предмет свій знає. До обов'язків ставиться добросовісно. Бере участь у громадській роботі як у школі, так і серед комунарів. Користується авторитетом [...]» [11, арк. 31; 12, л. 39–41].

Одним із найдосвідченіших педагогів комуні вважали викладача математики з вищою освітою Г. Березняка [12, л. 39–41]. Архіви зберегли таку його характеристику: «Як викладач дуже цінний працівник, що має високу кваліфікацію і великий досвід як методист. [...] Серед учнів користується великим авторитетом. Дуже вдумливий педагог, що часто дає цінні пропозиції з питань виховання. Багато віддає часу додатковим заняттям з відстаючими» [11, арк. 6–7].

Ще більш старшою за віком, і таким же високим професіоналом як Березняк, була Є. Пантелеймонова: «Як викладачка висококваліфікована і добросовісно ставиться до своїх обов'язків. Багато уваги приділяє роботі з відстаючими, організуючи додаткові заняття. Вона дуже жива, енергійна і з особливою чуйністю реагує на всі явища громадського життя комуні. Авторитетна серед комунарів» [11, арк. 37]. Дещо пізніше на посаду вчителя математики прийшла К. Волочаєва [12, л. 39–41], яка, хоч і не мала вищої освіти, працювала бездоганно і зуміла зарекомендувати себе як добрий професіонал: «Сповна кваліфікована, у роботі чітка і старанна. Віддає багато часу своєму класу як керівничка. Веде додаткові заняття з відстаючими. У громадській роботі участь бере» [11, арк. 13]. Проте певні нарікання з боку керівництва мав викладач фізики Й. Рубан: «До роботи ставиться добросовісно, але не може сповна забезпечити інтересів учнів і тому бажана заміна. У громадському житті комуні бере недостатню участь» [11, арк. 38; 12, л. 39–41]. З 1934 р. фізику і хімію у комуні викладав М. Шварц – «сповна кваліфікований працівник, Він точний і акуратний у своїй роботі». Відмічалось також його добросовісне ставлення до обов'язків класного керівника, авторитет і громадська робота серед комунарів, яка полягала у систематичному відвідуванні гуртожитку, проведенні екскурсій тощо [11, арк. 49].

Цикл природничих дисциплін уособлювала викладач природознавства на робітфаці О. Губер. Вона, почавши працювати з серпня 1935 р., вже на весну наступного року встигла створити біологічний кабінет і здобути добру репутацію як людина, що «має великий досвід, з любов'ю ставиться до роботи» [11, арк. 15; 12, л. 39–41]. Майже одночасно до комуні було прийнято і її колегу – Л. Стрільбицьку, котра, судячи з характеристики, також досить швидко завоювала славу одного із найкращих педагогів: «Сповна кваліфікована. Добросовісно готується до занять і вміє викликати цікавість до свого предмету. У громадському житті шкільного комбінату відіграє керівну роль як профуповноважений. Достатньо уваги приділяє роботі з комунарами у побуті. Енергійна, жива, користується авторитетом серед педагогів і учнів» [11, арк. 42; 12, л. 39–41].

Документи зберегли імена також трьох представників кафедри політичних дисциплін комуні: О. Білоуса, М. Омельченка і М. Тютякало. Найпершим в історії навчальної частини закладу зустрічається Омельченко, який обійняв посаду викладача історії та географії, а також керівника політзанять для студентів робітфаку. Керівництво констатувало, що Омельченко «як педагог і громадський діяч є цінним працівником для комуні. Маючи добру кваліфікацію, він уперто працює над підвищенням її, чим і створює собі авторитет серед комунарів. Він близько знає комунарів у побуті, де часто веде політбесіди». Тут примітною виступає одна обставина – для Макаренка висока кваліфікація значила набагато більше, ніж безпартійний статус керівника політзанять, що залишався незмінним принаймні до весни 1936 р. [11, арк. 35].

Пізніше комуні поповнилася відразу двома істориками. О. Білоус, який паралельно викладав у Харківському університеті, не лише читав історію на робітфаці, але й недовго керував ним. Сумісництво Білоуса все ж дозволяло йому достатньо часу і енергії приділяти роботі з комунарами, що і знайшло своє відображення у ставленні до нього керівництва: «Має високу кваліфікацію і вперто працює над собою, він пропонує навчальний матеріал живо, змістовно, чим підвищує цікавість учнів до історії» [11, арк. 5; 13, л. 6–8, 43–45 об.].

М. Тютякало – єдина із викладачів політичних дисциплін, що належала до лав КП(б)У. Відомо, що вона «вищою мірою добросовісно» ставилася до своїх педагогічних обов'язків і постійно працювала над підвищенням своєї кваліфікації, крім того «дорожила комуні» і користувалася заслуженим авторитетом. Кваліфікованим та дуже добросовісним працівником визнавалася і спеціаліст-географ з вищою освітою А. Спічкіна [11, арк. 40, 43].

Філологічні дисципліни, які гідно були представлені особистостями Магури і Пушнікова, у комуні викладали ще декілька педагогів. Найпомітнішою з них була викладач української мови і літератури К. Черепаківна. Судячи із характеристики, рівень її кваліфікації і робота цілком задовольняли керівництво, підкреслювалося її добросовісне ставлення до своїх обов'язків класного керівника та викладача, авторитет серед комунарів. Водночас зазначалося, що за п'ять місяців перебування у комуні Черепаківна не проявила себе як громадський працівник [11, арк. 48]. Запрошення Черепаківни до комуні було, очевидно, викликане браком професіоналізму її молоді і менш освіченої колеги – учителя української мови М. Вігунської, яка мала за плечима лише один курс мовно-літературного відділення вишу і майже ніякого педагогічного стажу. Відповідну оцінку Вігунської ми знаходимо і в її характеристиці: «Недостатньо кваліфікована, для роботи у школі комуні не підходяща і підлягає заміні». Російську і одночасно й німецьку мови на робітфаці комуні викладала Н. Білецька. Вона мала лише середню освіту, проте великий досвід, і керівництво визнавало її як висококваліфікованого педагога. Білецька віддавала дуже багато часу педагогічній роботі в комуні у позашкільні години – працювала з відстаючими, проводила виховну роботу у побуті тощо [11, арк. 4, 12].

У перших числах 1936 р. до складу педагогічного колективу комуні увійшла С. Блох (Орлова). Прийняття педагога з середньою освітою і без відповідних рекомендацій, напевно, іноді викликалося гострим кадровим дефіцитом, що й позначалося на якості викладання. Про Блох у документах зберігся запис: «Як педагог недостатньо кваліфікована і підлягає заміні. Не вміє організувати клас до роботи і в умовах комуні не виявляє достатніх виховательських якостей. Серед учнів не користується авторитетом» [11, арк. 9]. Зовсім інше враження про свою роботу змогла створити дружина Є. Магури Віра Іванівна: «За короткий термін роботи показала себе досвідченим добросовісним педагогом, що вміє організувати клас» [11, арк. 32; 12, л. 39–41].

Нами також встановлено декілька імен представників «іноземної» частини філологічної кафедри комуні. До цього загалу, окрім Білецької, відносимо І. Брауна, Т. Дергачову і О. Черняєву. Браун зайняв вакансію викладача англійської мови у 1934 р. і

отримав цілком задовільну оцінку [11, арк. 3; 10, арк. 12; 12, л. 39–41]. Високі професійні характеристики його колеги, Т. Дергачової, також не залишилися непоміченими: «Незважаючи на труднощі викладання англійської мови, результати роботи позитивні. До роботи ставиться добросовісно і прагне до підвищення своєї кваліфікації» [11, арк. 19].

Досить чисельну частину педагогів комуни становили вчителі-груповоди, що працювали з молодшими комунарками. Найдосвідченішою із них вважали О. Юрченко, яка неодноразово була премійована за добру роботу і отримувала відмінні характеристики [11, арк. 50]. Інші її колеги – П. Безсалова і Н. Раківненко – не демонстрували подібного рівня майстерності. Перша була визнана недостатньо теоретично підготовленою, недосвідченою для роботи з безпритульними, але наявність організаційних здібностей все ж вселяла в керівництво надію, що Безсалова «справу цю зможе освоїти» [11, арк. 8; 12, л. 39–41]. Педагогічна ж кар'єра у комуні Раківненко навпаки оптимізму у керівництва не викликала: «З роботою своєю не зовсім справляється. Не вміє створити у класі трудову дисципліну, у наслідок чого багато що випадає із її поля зору як педагога. [...] Підлягає заміні» [11, арк. 39]. У 1935 р. склад груповодів поповнила М. Горохова: «Як викладач вона сповна кваліфікована, з достатнім досвідом, – зазначалося у складеній на неї характеристиці, – але в умовах роботи в комуні, де приходиться мати справу з дітьми, що проявляють різноманітні інтереси, підвищену темпераментність, в'яла» [11, арк. 14].

Окрім Калабаліна, історія розвитку фізичної культури комуни пов'язана з іменами ще декількох педагогів: Фомина, Я. Герделя і Смоли, про яких існують лише епізодичні відомості [3, с. 251; 4, с. 278, 359; 10, арк. 89; 13, л. 18–20, 25]. Але у 1934 р. комуна отримала працівника, що не тільки залишався у ній декілька років, але й зумів викликати до себе велику повагу – В. Фортунатова. Новим педагогом керівництво було задоволено: «Працівник добросовісний. Справу свою знає. Дисциплінований. Користується авторитетом серед комунарів. Помітним серед інструкторів фізкультури був також К. Іванов [11, арк. 26, 46]. Не мав стягнень, неодноразово був премійований, характеризувався керівництвом як добросовісний працівник і добрий організатор військової керівник комуни з 1932 р. Г. Добродицький; підкреслювалося, що він «користується великим заслуженим авторитетом серед комунарів» [11, арк. 20; 12, л. 39–41].

В історії навчальної частини комуни зустрічається декілька педагогів, чия роль асоціюється головним чином із виконанням керівних функцій. У 1934 р., наприклад, на посаді завідуючого робітфаком перебував дехто І. Бушанський, про якого майже нічого не відомо [5, с. 210]. Значне ускладнення навчальної системи комуни, пов'язане з організацією технікуму, призвело до необхідності утворення на місці робітфаку також підготовчих груп нового комплексного освітнього закладу – шкільного комбінату. Посаду завідувача цього комбінату обіймав І. Борок, що мав вищу освіту, чотириохрічний «навчально-виховний педагогічний стаж» і здобув репутацію «добросовісного доброго працівника» та «великого громадського діяча», який знає доручену справу, користується авторитетом серед викладацького складу та комунарів. Однак значним ускладненням його діяльності було захворювання туберкульозом [10, арк. 89; 11, арк. 10].

Як виявилось, негативне ставлення Макаренка до педологів не врятувало його заклад від представників цієї науки – вже після переведення педагога-письменника у Відділ трудових колоній НКВС України до комуни у вересні 1935 року було прийнято педолога з вищою освітою Н. Слепцову. Те, що вона «проявила себе кваліфікованим працівником» і «зуміла знайти довіру» серед дітей, «особливо тих, що потребують індивідуального підходу» [11, арк. 41], очевидно, три місяці по тому не врятувало її посаду в комуні від відомої постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекирчування в системі наркомосів». Наявність педологів у дитячих колоніях системи НКВС підтверджується і спогадами самого Макаренка про короткочасне, з жовтня 1936 по січень 1937 р., завідування Броварською колонією: «Мені самому прийшлося прийняти таку колонію, яка була цілком під владою педологів» [2, с. 29]. Таким чином, саме у той час, як

Макаренко розпочав боротьбу з педологією у Броварах, у його рідній комуні імені Держинського було започатковано педологічну службу.

Висновки. Хоча дослідження педагогічного складу комуні імені Держинського знаходиться ще на початковому етапі, деякі суттєві тенденції становлення цього унікального педагогічного феномену вже достатньо помітні. Розуміючи велику виховну роль професійного середовища, А. Макаренко проводив цілеспрямовану й послідовну кадрову роботу, ідучи іноді у цих питаннях навіть на певну конфронтацію із керівництвом НКВС. Поступово, завдяки його зусиллям, комуна змогла укомплектувати свою педагогічну частину високоосвіченими, творчими, відданими, здатними ефективно діяти у складних умовах інтернатного виховного закладу фахівцями, освітній рівень яких перевищував аналогічні показники харківських шкіл. Відомо, що підтримувати рівень своєї кваліфікації багато хто із викладачів робітфаку мав змогу завдяки співпраці із харківськими вишами вже після вступу до колективу працівників комуні. Подальша доля таких педагогів, як Березняк, Білецька, Магура, Пантелеймонова, Пушніков також була безпосередньо пов'язана із вищою школою. Переконливим свідченням професійної майстерності викладачів комуні є те, що 91% їхніх учнів прагнули отримати у майбутньому саме вищу освіту [14], а відомі факти незаперечно підтверджують успішну реалізацію власної юнацької мрії більшістю із них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. Марш тридцатого года: кн. для учителя / А. С. Макаренко; сост. и авт. коммент. В. Г. Бейлинсон. – М. : Просвещение, 1988. – 287 с.
2. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8 т. Т. 4 / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – 400 с.
3. Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8 т. Т. 8 / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983. – 336 с.
4. Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. – Часть 2 / А. С. Макаренко; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2008. – 409 с.
5. Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания. Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. – Часть 3 / А. С. Макаренко; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2008. – 365 с.
6. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, справа С. П. Пушнікова.
7. Архив Центра внешкольной работы имени А. С. Макаренко г. Москвы. Ветров И. А. Второе рождение. Записки воспитанника А. С. Макаренко / И. А. Ветров [рукопись]. – 50 с.
8. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-858, оп. 1, спр. 107.
9. ДАХО, ф. Р-4511, оп. 1, спр. 3.
10. ДАХО, ф. Р-4511, оп. 1, спр. 10.
11. ДАХО, ф. Р-4511, оп. 1, спр. 11.
12. Российский государственный архив литературы и искусства (далі – РГАЛИ), ф. 332, оп. 2, ед. хр. 24.
13. РГАЛИ, ф. 332, оп. 2, ед. хр. 30.
14. РГАЛИ, ф. 332, оп. 2, ед. хр. 32.

REFERENCE

1. Makarenko A. S. Marsh tridtsatogo goda: kn. dlya uchitelya [March of the thirtieth year] / A. S. Makarenko; sost. i avt. komment. V. G. Beylinson. – M. : Prosveschenie, 1988. – 287 s.
2. Makarenko A. S. Pedagogicheskie sochineniya [Pedagogical writings]: V 8 t. T. 4 / A. S. Makarenko. – M. : Pedagogika, 1983. – 400 s.

3. Makarenko A. S. Pedagogicheskie sochineniya [Pedagogical writings]: V 8 t. T. 8 / A. S. Makarenko. – M. : Pedagogika, 1983. – 336 s.

4. Makarenko A. S. Shkola zhizni, truda, vospitaniya. Uchebnaya kniga po istorii, teorii i praktike vospitaniya [School of life, work, education. Educational book on the history, theory and practice of education]. – Chast 2 / A. S. Makarenko; sost. i komment. A. A. Frolov, E. Yu. Ilaltdinova. – N. Novgorod : Izd-vo Volgo-Vyatskoy akademii gosudarstvennoy sluzhby, 2008. – 409 s.

5. Makarenko A. S. Shkola zhizni, truda, vospitaniya. Uchebnaya kniga po istorii, teorii i praktike vospitaniya [School of life, work, education. Educational book on the history, theory and practice of education]. – Chast 3 / A. S. Makarenko; sost. i komment. A. A. Frolov, E. Yu. Ilaltdinova. – N. Novgorod : Izd-vo Volgo-Vyatskoy akademii gosudarstvennoy sluzhby, 2008. – 365 s.

6. Arxiv Poltav's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universy'tetu imeni V. G. Korolenka, sprava S. P. Pushnikova. [Archives of Poltava VG Korolenko National Pedagogical University, right S. Pushniykova].

7. Arhiv Tsentra vneshkolnoy raboty imeni A. S. Makarenko g. Moskvyyi. Vetrov I. A. Vtoroe rozhdenie. Zapiski vospitannika A. S. Makarenko [Archive of the Center for Out-of-School Work named after A. S. Makarenko in Moscow. Vetrov I.A. Second birth. Notes pupil A. S. Makarenko]/ I. A. Vetrov [rukopis]. – 50 s.

8. Derzhavny'j arxiv Xarkivs'koyi oblasti [State archive of the Kharkiv region] (dali – DAXO), f. R-858, op. 1, spr. 107.

9. DAXO, f. R-4511, op. 1, spr. 3.

10. DAXO, f. R-4511, op. 1, spr. 10.

11. DAXO, f. R-4511, op. 1, spr. 11.

12. Rossiyskiy gosudarstvenniy arhiv literatury i iskusstva [Russian State Archive of Literature and Art] (dal – RGALI), f. 332, op. 2, ed. hr. 24.

13. RGALI, f. 332, op. 2, ed. hr. 30.

14. RGALI, f. 332, op. 2, ed. hr. 32.

ТКАЧЕНКО А.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА ДЕТСКОЙ ТРУДОВОЙ КОММУНЫ ИМЕНИ Ф.Э. ДЗЕРЖИНСКОГО

В статье обоснована необходимость поиска и систематизации информации о составе, характере образования и профессиональных качествах педагогов созданной А. С. Макаренко Детской трудовой коммуны. Установив большие сотни имен представителей ее педагогической части в 1927-1939 гг., автор приводит данные лишь о наиболее заметных из них на основе архивных источников раскрывает состав и профессиональные характеристики педагогического персонала (количественные показатели относительно возраста, гендерного соотношения, профессионального опыта, образовательного уровня преподавателей рабфака коммуны); дает оценку профессиональных способностей работников руководством учреждения. Особое внимание уделено ярким специалистам, сотрудникам А. С. Макаренко – С. Калабалину, Е. Магуре, С. Пушикову, Т. Татарину, В. Терскому и др., которые были единомышленниками и соратниками известного педагога и ученого.

Ключевые слова: *Детская трудовая коммуна имени Ф. Э. Дзержинского, А. С. Макаренко, С. Калабалин, Е. Магура, С. Пушиков, Т. Татарин, В. Терский, рабочий факультет, педагогический персонал, профессиональные качества педагогов.*

TKACHENKO A.

PROFESSIONAL CHARACTERISTICS OF TEACHING STAFF OF LABOUR COMMUNE NAMED AFTER F. E. DZERZHINSKY

The article discloses, on the basis of little-known archive sources, the composition and professional characteristics of the pedagogical staff of the Labour Commune named after F. E. Dzerzhinsky created by A. S. Makarenko. The quantitative indicators are calculated relative to age, gender ratio, professional

experience, educational level of teachers of the commune. The assessment of the heads of the institution of professional abilities of teachers is given. Particular attention is paid to such bright specialists, associates of A. S. Makarenko, as S. Kalabalin, E. Magura, S. Pushnikov, T. Tatarinov, V. Tersky, and others.

Although the study of the pedagogical composition of the commune named after Dzerzhinsky is still in its infancy, some significant trends in the formation of this unique pedagogical phenomenon are already quite noticeable. Understanding the great educational role of the professional environment, A. Makarenko pursued purposeful and consistent human resource work, sometimes on these issues, even on a certain confrontation with the leadership of the NKVD. Gradually, thanks to his efforts, the commune was able to complete its pedagogical part by highly educated, creative, loyal, able to effectively operate in difficult conditions of the boarding school with specialists whose educational level exceeded the similar indicators of Kharkiv schools. It is known that many of the professors of the workshop were able to maintain their level of qualification through cooperation with Kharkiv universities after entering the staff of the commune. Further fate of such educators as Berezhnyak, Biletska, Magura, Panteleimonov, Pushnikov was also directly connected with the higher school. A convincing evidence of the professional skills of the communist teachers is that 91% of their students sought to receive higher education in the future, and well-known facts undeniably confirm the successful realization of their youthful dreams by most of them.

Key words: A. S. Makarenko, S. Kalabalin, E. Magura, S. Pushnikov, T. Tatarinov, V. Tersky, Labour Commune named after F. E. Dzerzhinsky, working faculty, pedagogical staff, professional qualities of teachers.

Надійшла до редакції 25.06.2017 р.